

Khủng hoảng căn tính Phật giáo trong thời đại tâm lý học và trí tuệ nhân tạo

ISSN: 2734-9195 08:05 01/06/2025

Phật giáo đã nỗ lực hòa nhập vào thế giới ngày nay, nhưng thế giới ấy lại được nhào nặn bởi hàng loạt hệ tư tưởng tâm lý học, cứng nhắc không kém gì những giáo điều tôn giáo hay chính trị áp chế.

Nếu tôi cai quản thế giới... chắc chắn tôi sẽ chấm dứt tội phạm, chiến tranh, nạn đói, ô nhiễm toàn cầu, biến đổi khí hậu và nhiều vấn đề khác. Nhưng điều đầu tiên tôi muốn thay đổi (ngoài việc ngăn mọi người đi vào cửa mà mắt vẫn dán vào điện thoại) chính là... cách người ta viết sách.

Vấn đề nằm ở chỗ: nếu tôi biết ngay từ đầu họ xuất phát từ đâu, có lẽ đã tiết kiệm được biết bao thời gian và nước mắt. Thay vì phải đọc hàng trăm trang để đoán ra thế giới quan, triết lý sống hay những niềm tin chi phối nội dung, tại sao không có một trang bắt buộc hoặc chỉ một đoạn ngắn trình bày rõ lập trường?

Ví dụ:

“Tôi là người theo chủ nghĩa duy vật giản lược, không tin điều gì không thể đo lường bằng khoa học. Tôi tin vào khoa học”.

Hoặc:

“Tôi sẽ kể ra những điều kỳ bí và hứa sẽ thay đổi cuộc đời bạn, dù thật ra chỉ đang lặp lại những điều cũ với vỏ bọc mới và chưa từng có một tư tưởng nào nguyên bản”.

Thật đơn giản phải không? Dĩ nhiên, tiêu đề và phụ đề nên gợi mở nội dung; phần tóm lược ở bìa sau nên giúp người đọc định hình trước. Nhưng trong thời đại mà quảng bá đánh lừa và hiệu ứng Dunning-Kruger lan tràn (người ta không biết rằng mình không biết), thì việc mô tả trung thực nội dung đã thành điều xa xỉ.

Phần lớn tác giả thậm chí còn không nhận ra quan điểm của chính mình vì họ đang sống chìm trong đó. Tuy nhiên, họ thường biết rõ điều gì mình không thích. Nếu họ chỉ ra điều đó thôi, tôi cũng xin cảm ơn.

Và đó cũng là lý do bài viết này mang tiêu đề: “Khủng hoảng căn tính Phật giáo”.

Khi phương Tây đến với phương Đông (và hiểu sai hầu hết mọi thứ)

Ảnh tác giả cung cấp

Chủ nghĩa Đông phương, niềm say mê với những vùng đất xa lạ, kỳ bí bên kia đại dương, chỉ mới hình thành vài trăm năm trước, bắt đầu từ nghiên cứu ngôn ngữ như Sanskrit, Ba Tư, Ả Rập vào đầu thế kỷ 19 (William Jones, mất năm 1794). Tuy nhiên, các nghiên cứu phương Tây về phương Đông cho đến tận thập niên 1970 vẫn đầy thiên kiến và mang nặng chủ nghĩa vị chủng.

Phải tới năm 1978, cuốn Orientalism của Edward Said mới chỉ ra điều hiển nhiên: rằng phương Tây đã hiểu sai và bóp méo hình ảnh phương Đông. Trước đó, các mô tả về đời sống và tư tưởng châu Á hầu như mang tính biếm họa, đặc biệt là những gì liên quan đến Mật tông Ấn Độ hay Tây Tạng!

Vì thế, Phật giáo chỉ thực sự “hiện diện” ở phương Tây trong khoảng 40 năm trở lại đây. Và dù số lượng tín đồ tăng lên, thông điệp truyền tải lại ngày càng rối rắm.

Phật giáo - Chọn phong cách hay con đường giải thoát?

Hãy hỏi ChatGPT, Google, hoặc một bậc thầy như Mingyur Rinpoche, bạn sẽ thấy: Phật giáo có nhiều mục tiêu khác nhau và con người tìm đến Phật giáo vì vô vàn lý do, tìm sự bình an, cảm giác thuộc về, mong phát triển tâm linh, giải đáp những câu hỏi mà nền văn hóa gốc không thể trả lời, hay đơn giản vì sự kỳ lạ, huyền bí.

Vậy phải chăng, Phật giáo giờ chỉ là một “phong cách sống”?

Bởi những lời hứa cứu khổ hay chữa lành ấy, ta cũng nghe thấy từ vô số nguồn khác: New Age, self-help, tâm lý trị liệu, truyền thông giải trí...

Rõ ràng, cách người ta hiểu Phật giáo ở Bhutan, Ấn Độ, Nhật Bản, Nepal, Thái Lan, Tây Tạng... hoàn toàn khác với ở New Jersey hay San Diego. Ngay từ đầu, Phật giáo đã phải vật lộn để bước vào “thời đại tâm lý học”. Và giờ, khi đối mặt với thời đại kỹ thuật số và trí tuệ nhân tạo, liệu Phật giáo có thể tiến bước mà không đánh mất chính mình?

Tôn giáo, cũng như quần jeans hay chuỗi nhà hàng, đều cần xây dựng “thương hiệu”. Nhưng thương hiệu ấy những biểu tượng, khẩu hiệu, nghi lễ, phải phản ánh chân thật bản chất bên trong. Bởi trong trường hợp này, thứ chúng ta đang nói đến không phải là mốt, mà là con đường tâm linh.

Không phải lỗi của Phật giáo. Mà là lỗi của con người.

Dù nói nghe có vẻ gay gắt, nhưng bản thân Phật giáo không có lỗi. Vấn đề nằm ở bản chất con người và việc ta không hiểu rõ chính bản thân mình. Những câu chuyện thần thoại cổ xưa từng là nền móng của tôn giáo phương Đông, nay khó mà đứng vững tại phương Tây hiện đại. Vì ngành tâm lý học như ta biết hôm nay, thật ra mới chỉ xuất hiện gần đây trong lịch sử.

Và giờ ta đã tìm được “thủ phạm thật sự”: **đó chính là tâm lý học hiện đại.**

Phật giáo đã nỗ lực hòa nhập vào thế giới ngày nay, nhưng thế giới ấy lại được nhào nặn bởi hàng loạt hệ tư tưởng tâm lý học, cứng nhắc không kém gì những giáo điều tôn giáo hay chính trị áp chế. Cố gắng “thích nghi” với thế giới đó, Phật giáo vô tình biến dạng, đánh mất chính mình.

Căn bệnh giả vờ: Khi đạo Phật đi lạc để chiều lòng người nghe

Tôi từng nói với hàng trăm bệnh nhân: Hãy thử tưởng tượng bạn sống cả đời để làm người mà bạn không phải. Đó là công thức chắc chắn dẫn đến thất bại. Làm sao ta có thể “thành công” khi sống trái ngược với bản chất?

Thay vì giải thích bản thân theo hệ quy chiếu của chính mình, Phật giáo lại cố làm hài lòng thị hiếu thị trường, phục vụ những người “tìm kiếm chân thành” hoặc “tâm hồn lạc lối”. Và như thế, dần đánh mất phương hướng.

Hoặc quá xa lạ, khiến người ta e ngại. Hoặc bị làm nhạt đi, đơn giản hóa, thành “món ăn nhanh”.

Trong khi đó, chìa khóa để giải quyết vấn đề lại nằm ngay trong lòng Phật giáo từ trước đến nay. Không chỉ là hiểu rõ các khái niệm, triết lý, thực hành và mục tiêu Phật giáo, mà còn cần hiểu đúng các mục tiêu của con người hiện đại, đặc biệt ở phương Tây.

Tâm lý học - Không biết chính mình

Tâm lý học hiện đại vẫn không thể định nghĩa rõ “tâm trí bình thường” là gì, hay cảm xúc là gì. Từ đó không thể đưa ra tuyên bố rõ ràng, hợp lý và mạch lạc nào về động lực căn bản của con người.

Bạn có thể theo Maslow, hay những cái tên học thuật hơn như Herzberg, McClelland, Alderfer, Hebb, Csikszentmihalyi... hoặc lên mạng tìm vài ngàn quan điểm khác nữa.

Nhưng Phật giáo thì vẫn luôn có sẵn câu trả lời chỉ là chính các Phật tử không nhận ra điều đó.

Nếu hiểu rõ giá trị nội tại đó, họ hoàn toàn có thể mô tả toàn bộ điều mà đạo Phật có thể mang lại cho con người hôm nay: vừa giữ được cốt lõi truyền thống, vừa đáp ứng được khát vọng hiện đại và giải thích một cách chính xác.

Và rồi, họ có thể viết điều đó... ngay trang đầu tiên của mỗi cuốn sách về Phật giáo.

Lời hẹn Vancouver: Cắt nút thắt bằng gươm sắc trí tuệ

Tháng 9 tới, Buddhistdoor Global sẽ tổ chức hội thảo tại Vancouver nhân dịp kỷ niệm 30 năm thành lập. Chủ đề sẽ tập trung vào viễn cảnh tương lai, vai trò của Phật giáo như một nguồn cảm hứng và chất xúc tác trong thế giới đương đại.

Tôi sẽ tham dự và trình bày tại đó với quyết tâm chém đứt nút thắt Gordian (*), vốn là một câu đố, ẩn trong điều bí ẩn, được bọc trong lớp vỏ huyền nhiệm bí ẩn.

Tác giả: **Asa Hershoff**/Chuyển ngữ và biên tập: **Giác Tâm**

Nguồn: buddhistdoor.net

** **Nút thắt Gordian** là một truyền thuyết Hy Lạp cổ đại gắn liền với Alexandros Đại đế, người được cho là đã cắt nút thắt vào năm 333 trước Công Nguyên. Nó thường được sử dụng như một phép ẩn dụ cho một vấn đề nan giải (tháo gỡ một nút thắt rối rắm) được giải quyết bằng cách tìm ra một cách tiếp cận vấn đề sáng tạo, có phần "lách luật" để giải quyết, khác với cách nghĩ thông thường.*